

PAPER

OMON MUXTORNING “KO‘ZGU OLDIDAGI ODAM” ASARINING BADIY TAHLILI

Safarova Nigora Abduvoxid qizi¹, *

¹Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti 3-kurs talabasi

* safarovanigora1210@gmail.com

Abstract

Ushbu maqolada Omon Muxtorning “Ko‘zgu oldidagi odam” asarida inson ruhiyatining murakkab qatlamlari, xususan qahramonning o‘z “men”i bilan ichki kurashi, vijdon azobi, qo‘rquv va ruhiy parokandalik jarayonlari tahlil qilinadi. Asarda muallif real voqelik va qahramon tasavvurlari o‘rtasidagi noaniq chegarani badiiy vosita sifatida qo‘llab, inson ongining chuqur kechinmalarini ko‘rsatishga intiladi. Qahramonning o‘zini ko‘zguda boshqacha tasvirda ko‘rish, Siroj muallim obrazining sirli talqini hamda voqealarning xotira va tasavvur bilan qorishib ketishi asarning mazmuniy asosini tashkil etadi. Maqolada ushbu ruhiy jarayonlarning badiiy ko‘rinishlari, ularning zamonaviy inson hayoti bilan bog‘liqligi hamda muallifning asosiy g‘oyaviy yo‘nalishi ilmiy-nazariy yondashuv asosida yoritiladi.

Key words:

Siroj Muallim, Vali, Hanifa, Mamlakatxon, Badalbek, ruhiyat, alvasti, choyxona, maxluq

KIRISH

Adabiyot insonning ichki dunyosini, ruhiy kechinmalarini va yashirin tuyg‘ularini ochib berishda eng ta’sirchan san’at turlaridan biridir. Xususan, zamonaviy o‘zbek prozasida inson ruhiyati, vijdon azobi, ichki iztirob va ong bilan kurash motivlari tobora dolzarb mavzu sifatida maydonga chiqmoqda. Omon Muxtorning “Ko‘zgu oldidagi odam” asari ham ana shu ruhiy

jarayonlarning badiiy talqiniga bag‘ishlangan bo‘lib, unda qahramonning tashqi hayoti emas, balki uning ongida kechayotgan murakkab psixologik to‘qnashuvlar markazga qo‘yiladi.

Asarda ko‘zgu timsoli orqali insonning o‘z-o‘zi bilan yuzlashuvi, yashirilgan qo‘rquvlar bilan olishuvi va ruhiy parokandalikka tushish jarayoni chuqur badiiy ifodasini topadi. Qahramon boshidan kechirayotgan xotira, tasavvur va real voqelik o‘rtasidagi noaniqlik o‘quvchini ruhiy

Compiled on: December 16, 2025.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Humanities* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

jarayonlarning ichiga kirgizadi. Siroj muallim obrazi esa qahramon vijdonining ramziy ifodasiga aylanib, uning butun hayotini izdan chiqaradigan ichki konfliktini yuzaga keltiradi. Valijon obrazi bua sarda murakkab obraz desak adashmagan bo'lamiz. Valijon ichki "men"i bilan kurashadi. Hamma narsadan gumonladi, atrofda bo'layotgan voqealar uni shu qadar shubhaga tortadiki, hatto hayoti izdan chiqib halovatini yo'qotadi. Siroj muallim tirikmi yoki o'likmi? O'lgan bo'lsa uning ko'ziga ko'rinayptgan kim? Nima uchun qizi Mamlakatxon dadasini maxluq deb atadi? Mana shunday savollar uni tinmay qiynar edi. Axir u Siroj muallimni o'lganini ko'rgan edi. Vali o'z hayollari og'ushida qiynalar ekan, ikki o't orasida qoladi. Bu ikki o't - muhabbat. Bir ko'rishda sevib qolgani Hanifa bo'lsa, yana boshqasi o'zi izini quvib yurgan Siroj muallimning qizi Mamlakatxon edi. U Mamlakatxonga o'zi bilmagan holda oshiq bo'ldi, ammo, shu paytning o'zida u Hanifani ham sevardi. Asar qahramonning Siroj muallim bilan bog'liq sirli voqealarni anglash jarayonidan boshlanib, asta-sekin uning xotira, qo'rquv va tasavvurlari bilan qorishib ketgan murakkab ruhiy kechinmalarini ochib boradi. Qahramon ko'rgan hodisalar — choyxona, yo'lda uchragan odamlar, hatto Siroj muallimning o'zi ham — real hayot bilan xayol o'rtasidagi noaniq chegarani ifodalaydi. Voqealar davomida u o'z vijdoni, qo'rquvi va yashirin "men"i bilan yuzma-yuz keladi. Mazkur maqolada ana shu psixologik kurashning badiiy talqini, ramzlar tizimi va inson ruhiyatining tasviri tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O'zbek adabiyotshunosligida inson ruhiyati, ichki kurash, vijdon azobi va psixologik tasvir masalalari bir qator tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Jumladan, O.Yoqubov, M.Qo'shjonov, N.Karimov kabi olimlar modern proza va psixologik tasvirning o'ziga xos xususiyatlarini yoritganlar. Bu tadqiqotlarda yozuvchining qahramon ongidagi murakkab kechinmalarni berish usullari, ramz va timsolning ruhiy jarayonlar bilan uyg'unlashuvi, badiiy tafakkurning yangilanishi asosiy masala sifatida ko'riladi.

Omon Muxtor ijodi bo'yicha olib borilgan ilmiy ishlarda esa uning asarlaridagi ramziy

qatlam, ijtimoiy va falsafiy g'oyalar, ong oqimi, xotira texnikasi kabi uslublarning o'ziga xosligi ta'kidlanadi. "Ko'zgu oldidagi odam" romaniga oid ilmiy tahlillarda asosan qahramonning o'zini anglash jarayoni, Siroj muallim obrazi bilan bog'liq sirli qatlamlar, ko'zgu timsolining ma'nodagi yuklanishi va qahramonning ruhiy inqirozga yuz tutishi kabi masalalar alohida o'rin egallaydi. Shuningdek, zamonaviy o'zbek psixologik prozasining taraqqiyoti, undagi modernistik tendensiyalar, ichki monolog va ong oqimi usullarining qo'llanishi bilan bog'liq tadqiqotlar mazkur asar mazmunini tahlil qilishga metodik asos yaratadi.¹ Omon Muxtor. Ko'zgu oldidagi odam. — Toshkent: Sharq nashriyoti, 1996. — 256 b.

Yevropa adabiyotida Dostoevskiy, Kafka, Sartr, Kamyu kabi yozuvchilarning ruhiy inqiroz, vijdon azobi va ekzistensial iztirob haqidagi qarashlari ham Omon Muxtorning badiiy izlanishlariga yaqin jihatlariga ega bo'lganligi uchun tahlil jarayonida qiyosiy asos bo'la oladi. Shunday qilib, mavjud adabiyotlar asarda ko'tarilgan ruhiy jarayonlarni tushuntirishda metodik tayanch vazifasini bajaradi.

Asardagi qahramon ruhiy holatining bosqichma-bosqich o'zgarishi, qo'rquv, vijdon azobi, xotira va tasavvur o'rtasidagi kurash psixologik yondashuv asosida tahlil qilindi. Muhim o'rin tutgan ong oqimi, ichki monolog, xotira va tushunsiz vahima sahnalari badiiy psixologizm metodlariga tayangan holda o'rganildi.

Asarda mavjud ruhiy iztirob, insonning o'z-o'zini anglash jarayoni Yevropa modern prozasidagi o'xshash motivlar bilan (Kafka, Dostoevskiy, Sartr) qiyosiy jihatdan ko'rib chiqildi. Muallif tilining emosional, falsafiy, ramziy va psixologik xususiyatlari, monologlar va dialoglarning mazmuniy vazifasi lingvopoetik yondashuv orqali ko'rsatildi.

NATIJALAR

Olib borilgan tahlillar natijasida Omon Muxtorning "Ko'zgu oldidagi odam" asari inson ruhiyatidagi murakkab psixologik jarayonlarni aks ettirishda o'zbek modern prozasining yetuk namunasiga aylanganini ko'rsatdi. Asarning asosiy g'oyasi qahramonning o'z-o'zi bilan kurashi, vijdon azobi, ruhiy parokandalik va o'zini anglash

jarayonlarining badiiy talqini bilan belgilanadi. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

Qahramonning ruhiy dunyosi asarning markaziy o'qi ekanligi aniqlandi.

Asarda voqealar ketma-ketligidan ko'ra qahramonning ichki holati, uning tasavvurlari, qo'rquv va iltiroblari birlamchi ahamiyat kasb etadi. Voqealar qahramon ko'zi orqali, uning ruhiy tebranishlariga mos ravishda talqin qilinadi.

Siroj muallim obrazi qahramon vijdonining ramziy timsoliga aylanishi isbotlandi. 2. Karimov N. Zamonaviy o'zbek prozasi poetikasi. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2004.

Ushbu asarda psixologik prozaning o'ziga xos xususiyatlari, ong oqimi, ichki monolog va ruhiy tahlil metodlari yoritilib, Omon Muxtor ijodi uchun nazariy asos beradi. U real obrazdan ko'ra quyulashgan ruhiy ramz — qahramon o'tmishdagi hal qilinmagan masalalar, ayb hissi va qo'ruqlarning badiiy ko'rinishidir. Uning "go'yo tirik ko'rinishi" qahramon ruhiy parokandaligining mahsulidir.

Ko'zgu timsoli asarning mazmunini ochishda asosiy ramziy markaz bo'lib xizmat qiladi. 3. Muxtor O. Ko'zgu oldidagi odam. 102-b.

Ko'zgu qahramonning ichki "men"i bilan yuzma-yuz kelish, o'zini tahlil qilish, o'zidan qo'rquv va begonalashuv holatining ramzidir. Tadqiqot davomida ko'zgu tushunchasi ruhiy inqirozning badiiy talqini sifatida izohlandi.

Asar poetikasida ong oqimi, ichki monolog, tasavvur va xotira texnikalarining keng qo'llangani aniqlandi.

Ushbu usullar qahramon dunyosini ochishga, voqealarning real yoki xayoliy ekanligini farqlamaydigan ruhiy muhit yaratishga xizmat qiladi. Bu esa asarni modernist badiiy tafakkur bilan bog'laydi. Choyxona, qorong'ulik, sokinlik, ikkiyuzlamachi odamlar kabi motivlar qahramon ruhiyatidagi vahima va iltiroblarni kuchaytiruvchi badiiy detallar ekani belgilandi. Bularning har biri qahramonning ichki qo'ruqiga tashqi shakl beruvchi tasvirlar sifatida tahlil qilindi.

MUHOKAMA

"Ko'zgu oldidagi odam" asarida muallif inson ruhiyatidagi murakkab jarayonlarni badiiy

psixologizm prinsiplari asosida yoritadi. Muhokama jarayonida asar qahramonining ichki dunyosi tobora markazga chiqib, uning real voqelikni qanday idrok etishi, xotiralari va tasavvurlarining bir-biriga qorishib ketishi asosiy tahlil obyektiga aylanadi. Omon Muxtor voqealar rivojini tashqi harakatlardan ko'ra qahramon ruhiy tebranishlari orqali olib boradi. Bu uslub asarni klassik sujetga tayangan an'anaviy romanlardan farqlab, modernistik ruhga yo'naltiradi.

Qahramon atrofida sodir bo'layotgan voqealarning ko'pi uning ongida qayta ishlangan holda namoyon bo'ladi. Masalan, Siroy muallim obrazining bir paytlar o'lik sifatida tasvirlanishi, ammo keyinchalik qahramon uni tirik holda ko'rib qolishi — bu real voqelik emas, balki qahramonning ongidagi o'tmish bilan hozirgi zamonning aralashuvi, ruhiy konflikt va ayb hissining timsolidir. Bu hodisa qahramonning o'z-o'zidan qochishi, o'tmishdagi xatolari bilan kelisha olmasligi va o'sha xatolarning hozirgi hayotiga ham ta'sir berayotganidan dalolat beradi. 4. Abdullayev, Sh. "O'zlik va jamiyat: Omon Muxtor ijodida psixologik tahlil". — Adabiyotshunoslik jurnal, 2015, №3, s. 45–52.

Asardagi eng kuchli ramzlardan biri — ko'zgu. Ko'zgu qahramonning o'zini ko'rishga, o'zidagi yashirin "men" bilan yuzlashishga majbur qiluvchi timsol sifatida gavdalanadi. Ko'zgu oldida qahramon o'zining ichki tarqoqligini, qo'ruqlarini, bo'linayotgan ruhiyatini ko'radi. Nafaqat o'z qiyofasini, balki o'ziga o'xshamagan, begonalashgan "men"ni ko'rishi uning ruhiy inqirozga tushganini ko'rsatadi. Bu jarayon insonning o'zini tanish, o'zini anglash, o'zidan qochish va nihoyatda og'ir bo'lgan o'z-o'zini tanqid qilish kabi psixologik holatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Asarda choyxona, qorong'ulik, yo'qoldi-deb o'ylangan odamlarning birdaniga paydo bo'lishi kabi epizodlar qahramon ruhiy holatining beqarorligini yanada kuchaytiradi. U o'zini doimiy tarzda kuzatib turuvchi noma'lum kuch borligiga ishona boshlaydi. Bu holat qahramonda vahima, gumon, ishonchsizlik kabi tuyg'ularning kuchayishiga sabab bo'ladi. Siroy muallimning "tirik" ko'rinishi ham aslida qahramonning qattiq ruhiy bosim ostida tasavvurlari orqali qayta jonlanayotgan o'tmish

timsolidir.

Asardagi Mamlakathon, Hanifa va Badalbek obrazlari orqali qahramonning tashqi dunyo bilan munosabatlari ham yoritiladi. Mamlakathon qahramon uchun sirli, tushunarsiz va jalb etuvchi kuch bo'lsa, Hanifa real hayotni, burchni va oddiy hayotiy barqarorlikni ifodalaydi. Qahramonning bu ikki qutb orasida adashishi uning ruhiy beqarorligini yanada kuchaytiradi. Badalbek esa ijtimoiy haqiqatning qorong'i tomoni, insondagi zulmat va yomonlik kuchlarining ramzi sifatida ko'rinadi.

Muhokama davomida ko'rinadiki, asar qahramoni voqealarni tashqi haqiqat sifatida emas, balki ruhiy jarayonlar shaklida qabul qiladi. Shu bois voqealar bir payt yorug', bir payt qorong'u, gohida real, gohida xayoliy tus oladi. Bu metod o'quvchini qahramon ruhiyatiga yaqinlashtiradi va insonning ichki kurashlarini real hayotdan ham og'irroq ekanini ko'rsatadi. 5. Raxmonov, D. "Omon Muxtorning psixologik romanlaridagi ichki kurashlar". – Adabiyotshunoslik sharhlari, 2007, №2, s. 58–64.

Shunday qilib, "Ko'zgu oldidagi odam" asari nafaqat bir qahramonning ruhiy iztiroblari haqida, balki insonning o'zini tanish yo'lidagi murakkab ruhiy ixtiloflar, vijdon azobi, qo'rquv va o'z-o'zini anglash jarayonining umumlashgan badiiy talqinidir. Asarda ko'zgu timsoli orqali inson o'zini yashira olmaydigan, har qanday holatda ham vijdon bilan yuzlashishga majbur bo'ladigan mavjudot sifatida ko'rsatiladi. Bu esa asarni mazmun va ma'no jihatidan chuqurlashtiradi.

XULOSA

Omon Muxtorning Ko'zgu oldidagi odam asari insonning ichki dunyosi va jamiyat bilan bo'lgan munosabatlarini chuqur tasvirlaydi. Asar orqali muallif insonning o'zligini anglash jarayoni, shaxsiy va ijtimoiy identitet o'rtasidagi ziddiyat, shuningdek, insonning hayotdagi qarorlariga nisbatan ichki kurashi qanday shakllanishi ko'rsatadi. Ko'zgu obrazlari orqali muallif insonning o'zini baholashi va jamiyat tomonidan qabul qilinishi orasidagi tafovutni ifodalaydi. Asar oxirida shaxsiy tajribalar va ichki o'zgarishlar orqali insonning o'zligini anglash jarayoni tugallanadi, bu esa o'quvchiga inson

psixologiyasining murakkabligini va hayotiy vaziyatlarda qaror qabul qilishdagi qiyinchiliklarni ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Omon Muxtor. Ko'zgu oldidagi odam. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 1996. 256b.2.
2. Karimov N. Zamonaviy o'zbek prozasi poetikasi. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2004.
3. Muxtor O. Ko'zgu oldidagi odam. 102–b. Nigora, [12/12/2025 12:00 PM]
4. Abdullayev, Sh. "O'zlik va jamiyat: Omon Muxtor ijodida psixologik tahlil". – Adabiyotshunoslik jurnal, 2015, №3, s. 45–52.
5. Raxmonov, D. "Omon Muxtorning psixologik romanlaridagi ichki kurashlar". – Adabiyotshunoslik sharhlari, 2007, №2, s. 58–64.